

מכון ירושלים לחקר ישראל
מיסודה של קרן צ'רלס ה' רבסון

העימות האלים הישראלי-פלסטיני
:2004-2000
המעבר מיישוב סכסוך לניהול סכסוך

יעקב בר-סימן-טוב
אפרים לביא
קובי מיכאל
דניאל בר-טל

2005

מכון ירושלים לחקר ישראל

מחקרי מכון ירושלים לחקר ישראל, מס' 101, The JIIS Studies Series, no.

**העימות האלים הישראלי-פלסטיני 2000-2004:
המעבר מיישוב סכסוך לניהול סכסוך**

יעקב בר-סימן-טוב

אפרים לביא

קובי מיכאל

דניאל בר-טל

**The Israeli-Palestinian Violent Conflict 2000–2004:
The Transition from Conflict Resolution to Conflict Management**

Yaacov Bar-Siman-Tov

Ephraim Lavie

Kobi Michael

Daniel Bar-Tal

פרסום זה רואה אור בסיוע קרן צ'רלס ה' רבסון, ניו-יורק
הדברים הנאמרים הם על דעת המחברים בלבד

© 2005, מכון ירושלים לחקר ישראל

בית חי אלישר

רח' רד"ק 20, ירושלים 92186

© 2005, The Jerusalem Institute for Israel Studies

The Hay Elyachar House

20 Radak St., 92186 Jerusalem

<http://www.jiis.org.il>

שלמי-תודה

מחקר זה הוא פרי מאמץ משותף של צוות חשיבה, אשר התכנס במכון ירושלים לחקר ישראל בתקופה שבין ספטמבר 2003 לדצמבר 2004. אני רוצה להודות בהזדמנות זו לכל חברי הצוות, לאיש איש בנפרד ולכולם ביחד, על המסירות, השקידה והתבונה שהשקיעו במחקר זה, מתוך אמונה בחשיבותו ובתרומתו המקווה לשיח הציבורי: ד"ר יוסי בן-ארי, פרופ' דניאל בר-טל, אפרים הלוי, פרופ' תמר הרמן, ד"ר יפרח זילברמן, פרופ' דן זכאי, פרופ' רות לפידות, ד"ר קובי מיכאל, ראובן מרחב, פרופ' עזרא סדן וד"ר יצחק רייטר.

תודה מיוחדת שלוחה לעובדי מכון ירושלים לחקר ישראל: אורה אחימאיר – מנהלת המכון, חמוטל אפל ואילנית סגן, שללא תמיכתן המסורה לא ניתן היה להניע את המחקר ולהפיקו.

פרופ' יעקב בר-סימן-טוב
ראש מכון ירושלים לחקר ישראל

על המחברים

פרופ' דניאל בר-טל – פרופסור לפסיכולוגיה חברתית ופוליטית בבית הספר לחינוך וראש מכון וולטר ליבך לחינוך לדו-קיום יהודי-ערבי באוניברסיטת תל-אביב. את לימודי הדוקטורט בפסיכולוגיה חברתית סיים באוניברסיטת פיטסבורג ב-1974. בשנים 2000-2001 שימש נשיא החברה הבין-לאומית לפסיכולוגיה פוליטית. תחומי המחקר שלו נוגעים לאמונות הרווחות בחברה, כמו למשל אמונות אתוס הקונפליקט הקשורות לביטחון, דה-לגיטימציה, מנטליות, מצור ופטריוטיזם. כמו-כן הוא חוקר יסודות פסיכולוגיים של קונפליקטים בלתי-נשלטים. כתב וערך 15 ספרים ופרסם יותר ממאה מאמרים ופרקים בספרים.

פרופ' יעקב בר-סימן-טוב – פרופסור ליחסים בין-לאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים ומכהן בקתדרה ללימודי שלום ולשיתוף פעולה אזורי. הוא ראש מרכז שוויץ לחקר סכסוכים, ניהולם ויישובם באוניברסיטה העברית בירושלים וראש מכון ירושלים לחקר ישראל. חיבר וערך שמונה ספרים ומאמרים רבים בנושאים הקשורים לניהול ויישוב סכסוכים, בעיקר בנושא הסכסוך הישראלי-ערבי.

ד"ר קובי מיכאל – השלים את עבודת הדוקטורט שלו במסגרת מרכז שוויץ לחקר סכסוכים, ניהולם ויישובם באוניברסיטה העברית בירושלים, עמית מחקר במכון ירושלים לחקר ישראל וממקימי מנגנון התיאום הבטחוני הישראלי-פלסטיני בעקבות הסכמי אוסלו וממפקדיו הבכירים. מתמחה באסטרטגיה, ביטחון לאומי ויחסי הדרג המדיני-הדרג הצבאי בישראל. עבודותיו עוסקות בהיבטים השונים של יחסי הדרג המדיני-הדרג הצבאי בישראל, במציאות של תהליכים מדיניים, בסוגיות בטחוניות בנוגע לירושלים, ובעיקר לגבי גדר הביטחון ב"עוטף ירושלים", במאפייני שיתופי-פעולה בטחוניים בתנאי קונפליקט ובפיתוח מודלים למעורבות בין-לאומית באזורי הסכסוך השונים, ובכללם באגן ההיסטורי בירושלים. מרצה במכללה לביטחון לאומי ובמסגרת התכניות לחקר סכסוכים באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת תל-אביב.

אל"מ מיל. אפרים לביא – מזרחן, חוקר במרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב. שירת בחטיבת המחקר באמ"ן בראש הזירה הפלסטינית וליווה את כל שלבי המו"מ על הסדר הקבע והמשבר שפרץ בעקבותיו. באינטרפאדה הראשונה ובמהלך שנות ה-90 שימש

יועץ לענייני ערבים במינהל האזרחי בשטחים. בנוסף, התמחה בנושאי מצרים, ירדן והאסלאם הקיצוני. בוגר חוג המזה"ת, השפה והספרות הערבית באוניברסיטת תל-אביב, בוגר מצטיין של המכללה לביטחון לאומי, מוסמך במדע המדינה באוניברסיטת חיפה וכיום דוקטורנט בביה"ס להיסטוריה באוניברסיטת תל-אביב.

תוכן העניינים

9	פתח-דבר
	התפיסה הישראלית והנחות היסוד במדיניות ישראל
13	ביחסיה עם הפלסטינים בשנים 1993-2000
	תפיסת-ביניים ישראלית חדשה בסכסוך הישראלי-פלסטיני
19	מראשית האינתיפאדה ועד תום תקופת ממשלת ברק
	התפיסה החדשה בתקופת ממשלת שרון והנחותיה
27
27	התפיסה המדינית
33	התפיסה האסטרטגית-צבאית
40	דפוסים אופרטיביים
	מאזן-ביניים: מבוי סתום מדיני ובטחוני לצד דבקות
45	בהנחות היסוד ובקונספציה
	לקראת מדיניות חלופית לניהול הסכסוך
55
57	מקורות

פתח-דבר

העימות האלים שפרץ בספטמבר 2000 בין ישראל לפלסטינים, התפתח לכלל עימות אלים נמוך-עצימות ומתמשך, אשר גובה מחיר דמים כבד משני הצדדים, מסב נזקים כלכליים חמורים ומגביר את רמת האיבה, העוינות ואי-האמון לממדים אשר מקשים הידברות.

תחושת המבוי הסתום וכישלון המאמצים לסיים את העימות או להפחית מעוצמתו, הביאו את חוקרי מכון ירושלים לחקר ישראל לבחון מחדש את דרכי ניהולו של העימות על-ידי ישראל בארבע השנים האחרונות. המטרה היא להציע מסגרת חשיבתית שתציג חלופות מבוקרות יותר לניהול הסכסוך, אשר יקלו על המעבר מניהולו ליישובו. מחקר זה אינו עוסק בדרך ניהול הסכסוך בצד הפלסטיני – שראויה להיבדק אף היא לעומק – אף שהיא תשומה חשובה ומרכזית במדיניות ניהול הסכסוך על-ידי ישראל.

בקרב חוקרי המכון השתררה תחושה שתפיסת ניהול הסכסוך והאסטרטגיות שנקטו בניהולו בארבע השנים האחרונות, אינן מספקות מענה יעיל להתמודדות עם העימות הנוכחי. שיעור האבדות הגבוה והמחיר הכלכלי והפוליטי שישראל משלמת, הם קרבן כבד מאוד וערכי המוסר שלנו עומדים, חדשים לבקרים, למבחנים חסרי תקדים. הצורך בחשיבה חדשה ויצירתית בהתמודדות עם העימות הזה, אינו מוטל בספק.

בהתבטאויות שונות של הדרג המדיני והצבאי ובשיח התקשורתי והציבורי בישראל מתגבשות לאחרונה ארבע תובנות ראשוניות באשר לתוצאות העימות:

- א. הסכסוך הישראלי-פלסטיני אינו ניתן להכרעה צבאית.
- ב. ניהול הסכסוך מיצה את עצמו במתכונתו הנוכחית ואין בו די כדי לסיים את העימות או כדי למתנו באופן משמעותי.
- ג. הצדדים אינם בשלים עדיין ליישב את הסכסוך, אלא רק לנהלו באמצעות הסדרים מדיניים מוגבלים או חלקיים, שתפקידם להפחית את עוצמת הסכסוך ולצמצם את נזקיו. אולם נראה כי גם לצורך מהלכים כאלה יזדקקו הצדדים לסיוע צד שלישי, מחמת משקעי האיבה ואבדן האמון ביניהם.
- ד. כל עוד ישראל תעריך כי "אין פרטנר" להידברות מדינית ובטחונית בצד הפלסטיני, היא תנקוט (בתיאום עם ארצות הברית) אסטרטגיות ניהול חד-צדדיות כדי להגביר את בטחונה, כגון הקמת גדר הפרדה וההתנתקות.

במסגרת המאמץ לפיתוח תהליכי חשיבה חדשים, יזם מכון ירושלים לחקר ישראל בספטמבר 2003 מהלך להקמתה ולגיבושה של קבוצת חשיבה שתעסוק בניתוח מצבו הנוכחי של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הקבוצה בחנה מחדש את הנחות היסוד והאסטרטגיות של ניהול העימות והיא תנסה לפתח עקרונות לאסטרטגיות חלופיות לניהול הסכסוך, בהתאם לסיכונים ולהזדמנויות המתפתחות.

קבוצת החשיבה היא רבת-תחומית באופייה והיא מורכבת מחוקרים ומומחים מתחומים שונים: ד"ר יוסי בן-ארי, פרופ' דניאל בר-טל, פרופ' יעקב בר-סימן-טוב, אפרים הלוי, פרופ' תמר הרמן, ד"ר יפרח זילברמן, פרופ' דן זכאי, פרופ' רות לפידות, ד"ר קובי מיכאל, ראובן מרחב, פרופ' עזרא סדן וד"ר יצחק רייטר. המפגש הראשון התקיים ב-3 בנובמבר 2003. הקבוצה התכנסה מאז באופן סדיר, אחת למספר שבועות, ובין המפגשים התפתחה דינאמיקה של הפצת מסמכי-רקע, ניירות-עמדה ופגישות של צוותי-משנה ששקדו על פיתוח רעיונות וניסוח מסמכים.

במהלך התקופה עסקה הקבוצה בנושאים הבאים:

1. בחינת התפיסה והנחות היסוד של ישראל בתהליך אוסלו (עד לשיחות טאבה, ינואר 2001);
2. בחינת התפיסה והנחות היסוד של ישראל בתקופת העימות, מספטמבר 2000, והצגת משמעויותיה והשלכותיה של תפיסה זו;
3. ניתוח תהליך ניהול העימות האלים עם הפלסטינים.

עתה, משהונחה התשתית המושגית לגבי מאפייני ניהול הסכסוך מראשיתו, תעסוק הקבוצה בנושאים הבאים:

1. בחינת המשמעות של ניהול סכסוך בעצימות נמוכה, נוסח הסכסוך הישראלי-פלסטיני, והיכולת להביא לסיומו המכריע או לצמצמו במידה ניכרת, כדי לאפשר "חיים נסבלים" משני הצדדים;
2. בחינת המשמעות של צעדים חד-צדדיים כמרכיב באסטרטגיה של ניהול העימות הנוכחי, בהם גדר-הפרדה והתנתקות (כולל פינוי יישובים);
3. בחינת אפשרויות לניהול משותף של הסכסוך, תוך שיתוף פעולה ישראלי-פלסטיני מוגבל, במטרה לצמצם את העימות או לסיימו, וזאת באמצעות צעדי אמון ראשוניים, הסדרים חלקיים או הסדרי-ביניים;

4. בחינת יוזמות מעורבות והתערבות בין-לאומית כאמצעי לניהול הסכסוך (משטר נאמנות באזורים מפונים, הצבת כוחות זרים לניטור, פיקוח ובקרה על צעדים חד-צדדיים או דו-צדדיים);
5. בחינת משמעויות המעבר מניהול הסכסוך ליישובו, באמצעות יוזמות קיימות או מוצעות, יוזמת זינבה, מפת הדרכים או יוזמות אחרות.

המסמך הנוכחי עוסק בשני תחומים:

1. ניתוח הנחות היסוד והתפיסה הישראלית בתהליך אוסלו;
2. ניתוח הנחות היסוד והתפיסה הישראלית במהלך העימות הישראלי-פלסטיני הנוכחי (מספטמבר 2000). המסמך בוחן את מקורותיהן ואת מידת תוקפן של הנחות-יסוד אלו, מציג את דפוסי הפעולה שנגזרו מאותה תפיסה ועומד על השלכות דפוסי פעולה אלה על שני הצדדים.

פרופ' יעקב בר-סימן-טוב
ראש מכון ירושלים לחקר ישראל

התפיסה הישראלית והנחות היסוד במדיניות ישראל ביחסיה עם הפלסטינים בשנים 1993-2000

בתום שנים ארוכות של סכסוך ישראלי-פלסטיני, שניתן להגדירו בתחום חקר הסכסוכים הבין-לאומיים כסכסוך בלתי-נשלט (Intractable Conflict),¹ אשר לוה במעשי אלימות רבים, ששיאם במלחמת לבנון (1982) ובאינתיפאדה הראשונה (1987-1993), החליטו ישראל ואש"ף לפתוח בתהליך מדיני שנועד להביא ליישוב הסכסוך. תהליך זה היה פריצת-דרך שהתאפשרה בעיקר בעקבות התפתחותה של תפיסה ישראלית חדשה, לפיה ניתן, בתנאים מסוימים, ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

תפיסה זו, שפותחה על-ידי הדרג המדיני בראשות ראש הממשלה המנוח יצחק רבין ושר החוץ שמעון פרס, היתה מהפכנית ביסודה ומנוגדת לתפיסה הישראלית המקובלת, שגרסה שהסכסוך אינו ניתן ליישוב אלא לניהול בלבד, וגם זאת בעיקר באמצעים אלימים. התפיסה החדשה התפתחה בהדרגה ובתהליך למידה ממושך, על רקע אירועי האינתיפאדה, מלחמת המפרץ, קריסת ברית המועצות, ועידת מדריד וכישלון שיחות ושינגטון [בין ישראל למשלחת משותפת ירדנית-פלסטינית (נציגי השטחים)]. תפיסה חדשה זו התבססה על ההנחות הבאות:²

1. הסכסוך הישראלי-פלסטיני אינו ניתן להכרעה באמצעים צבאיים.

¹ Daniel Bar-Tal, "Societal Beliefs in Times of Intractable Conflict: The Israeli Case", *International Journal of Conflict Management*, 9 (1998), pp. 22-50. Also published in *Megamot*, 39(4), (1999), pp. 443-491 (in Hebrew).

² ההנחות הוגדרו ונוסחו על בסיס שורה ארוכה של מקורות שעמדו לרשותנו ושבהם עשינו שימוש לצורך כתיבת פרק זה, ובכללם ראיונות מפרוייקט המחקר של מכון דיוויס ליחסים בין-לאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים, אשר עסק בסוגיה: "מה השתבש בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני?" ("What Went Wrong in the Israeli-Palestinian Peace Process?"): ראה גם גלעד שר, *במרחק נגיעה – המשא ומתן לשלום 1999-2001: עדות (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2001)*; רודף שלום – *נאומי השלום של ראש הממשלה יצחק רבין (תל-אביב: זמורה-ביתן, 1995)*; דני רובינשטיין, *רוברט מאל, חוסיין אגא, אהוד ברק ובני מוריס, קמפי-דיוויד 2000 מה באמת קרה שם? (תל-אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2003)*; איתמר רבינוביץ, *חבלי שלום – משאלת לב או מדינאות? (תל-אביב: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2004)*; רון פונדק, *ושאול אריאלי, ההיבט הטריטוריאלי במו"מ הישראלי-פלסטיני על הסדר הקבע (תל-אביב: מרכז פרס לשלום, 2003)*; אורי סביר, *התהליך – מאחורי הקלעים של הכרעה היסטורית (תל-אביב: ידיעות*

2. ישראל אינה רוצה להמשיך את השליטה על הפלסטינים ומעוניינת להיפרד מהם.
3. תהליך מדיני עם הפלסטינים הוא אינטרס ישראלי חיוני והוא אפשרי רק עם אש"ף, בראשותו של יאסר ערפאת.
4. אש"ף וערפאת נכונים להיכנס לתהליך מדיני והם יכולים להיות בני-שיח למשא ומתן על הסדר מדיני לאור השינויים האסטרטגיים שחלו בעמדותיהם, דהיינו: זניחת עקרונות "המאבק המזוין" ותורת השלבים, נכונות להכיר בישראל ולהגיע להסכם על הקמת מדינה פלסטינית בגבולות 1967 על בסיס החלטות או"ם 242 ו-338 וכן פתרון בעיית הפליטים על בסיס החלטה 194. אף שתנאי הפלסטינים בעניין זכות השיבה וירושלים כבירת פלסטין היו ידועים לישראל ולא היו מקובלים עליה, הובעה התקווה כי אלו הן עמדות מקסימאליות שהפלסטינים יגמישו אותן במהלך המו"מ, בהיותם מודעים לאי-יכולתה של ישראל לקבלן.
5. אש"ף מוכן לקבל את עמדת ישראל לפיה התהליך המדיני חייב להיות מדורג ולהיעשות בשלבים, תוך הותרת הסוגיות הבעייתיות – כמעמדה של ירושלים, שאלת הפליטים, הגבולות, ההתנחלויות וסידורי הביטחון – לדיון בהסדר הקבע.
6. ניתן לכוון הסדר-ביניים בלי שיתופו של צד שלישי, כלומר בלי מנגנוני פיקוח, אימות, ליווי ובקרה, ולהשאיר את דמות הסדר הקבע פתוחה.
7. עוצמתה של ישראל וחולשתו המדינית של אש"ף יאפשרו לישראל עמדות מיקוח משופרות במו"מ.

אחרונות, 1998); יגיל לוי, צבא אחר לישראל – מיליטריזם חומרני בישראל, סדרת תפוז"ח (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2003); משה יעלון, "הכנת הכוח לעימות מוגבל", מערכות, גיליון 380-381 (דצמבר 2001), עמ' 24 - 29; גרשון הכהן, "מבחן התוצאה" כמבחן של מגמות, מערכות, גיליון 383 (מאי 2002), עמ' 12-15; יאיר הירשפלד, אוסלו נוסחה לשלום – המשא ומתן על הסכמי אוסלו – האסטרטגיה ומימושה (תל-אביב: מרכז רבין ועם עובד, 2000); גל הירש, "מיעופרת יצוקה" לדרך אחרת – התפתחות המערכה בפיקוד המרכז 2000-2003", מערכות, גיליון 393 (פברואר 2004), עמ' 26-31; רביב דרוקר, חרקירי – אהוד ברק במבחן התוצאה (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2002); יעקב בר-סימן-טוב (עורך), דברי אלופים: קריסת תהליך אוסלו והעימות הישראלי-פלסטיני האלים (ירושלים: המכון ליחסים בין-לאומיים ע"ש לאונרד דייוויס, האוניברסיטה העברית, 2003); רונן ברגמן, והרשות נתונה – איפה טעינו? כך הפכה הרשות הפלסטינית לפס ייצור של שחיתות וטרור (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2002); שלמה בן-עמי, חזית ללא עורף - מסע אל גבולות תהליך השלום (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2004); יוסי ביילין, מדרך ליונה פצועה (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2001); רן אדליסט, אהוד ברק ומלחמתו בשדים – מה קרה לוי? מה קרה לכולנו? (תל-אביב: ידיעות אחרונות, כנרת וזמורה-ביתן, 2003).

8. התחייבות אש"ף להימנע מטרור ולמנוע טרור, תאפשר להעביר לידי את נטל המלחמה בטרור הפלסטיני.

9. ניתן לבנות אמוץ בין הצדדים בתהליך שלום מתמשך.

10. הקמת רשות פלסטינית תביא להתנהגות פלסטינית אחראית, שכן הקמת רשות ומוסדות יוצרת מעין מדינה שמאותו רגע יש לה מה להפסיד, ולכן היא תישא ותיתן עם ישראל באופן אחראי על "פשרה הוגנת".

לאחר חתימת הסכם אוסלו לא השתנתה ביסודה התפיסה הישראלית הבסיסית, הן כלפי תהליך אוסלו והן כלפי אש"ף וערפאת. זאת למרות שבעיני הצד הישראלי, מילאו ערפאת והרשות הפלסטינית באופן חלקי בלבד את התחייבויותיהם להימנע משימוש באלימות ולסכל פעולות טרור של ארגונים פלסטיניים.³ שיתוף הפעולה הבטחוני שהתקיים בין הצדדים השביע בדרך כלל את רצון הצד הישראלי,⁴ אשר העריך כי ערפאת דבק בתהליך המדיני ובפתרון של שתי מדינות לשני העמים.

תפיסה זו לא השתנתה ביסודה, לפחות לא באופן גלוי ורשמי, גם בתקופת כהונתו של בנימין נתניהו בראשות הממשלה, וזאת למרות אירועי מנהרת הכותל, בקיץ 1996, בהם ירו לראשונה שוטרים פלסטינים לעבר צה"ל בנשק שנמסר להם על-ידי ישראל וחרף ההאטה במו"מ. על בסיס תפיסה זו והנחות היסוד שלה, חתמו ממשלות ישראל על הסכמי-ביניים והעבירו טריטוריה וסמכויות לידי הרשות הפלסטינית. המו"מ עם ערפאת ואנשיו נמשך גם במהלך כהונתו של אהוד ברק – בוועידת קמפ-דיוויד, ביולי 2000 ובשיחות טאבה, בינואר 2001.

תוקפה של תפיסה זו, שהתגבשה כאמור בימי כהונתו של יצחק רבין בראשות הממשלה, התערער במידה רבה לאחר הפסגה בקמפ-דיוויד, כאשר ברק הטיל על ערפאת את האחריות

³ בעיני הצד הפלסטיני, הצד הישראלי לא מילא את התחייבויותיו הוא במסגרת תהליך אוסלו, בעיקר בנושא המשך הבנייה בהתנחלויות והגידול במספר תושביהן, וכן עקב העובדה ששלביו המקוריים של תהליך אוסלו התחלקו לשלבי-ביניים נוספים, שבחלקם הגדול לא מומשו.

⁴ הכוונה במקרה זה היא לשירות הביטחון הכללי, שהיה אחראי לשיתוף הפעולה המודיעיני עם גופי המודיעין של הרשות הפלסטינית לצורך סיכול הטרור. מדיניות השב"כ נשענה, בעיקרה, על העברת התרעות ודיווחים מודיעיניים לגופי המודיעין הפלסטיניים, לצורך טיפול שלהם בסיכול הטרור. השב"כ נטה לקבל בהבנה מסוימת את הפסיביות הפלסטינית. מאידך-גיסא, מדיניות זו זכתה לביקורת רבה של בכירים באמ"ן ובצה"ל, שקבעו נחרצות כי ערפאת ומנגנוני הביטחון הפלסטיניים לא עושים את כל שהם יכולים וצריכים לעשות – ראה אלוף בן ואיתן רבין, "ראש אמ"ן: יש לבנוניזציה בעזה. לא נראה שערפאת יפעל נגד הטרור", הארץ (5 דצמבר 1994); אלוף בן, איתן רבין וסמי סוקול, "שחק: יספק אם אפשר לקיים הסדרי ביטחון הבנויים על תיאום עם המשטרה הפלסטינית", הארץ (29 ספטמבר 1996).

לאי-השגת ההסכם, וטען כי הוא אינו פרטנר למו"מ לשלום.⁵ עם זאת, ביטאה מדיניותו של ברק שניות במדיניות הישראלית, נוכח המשך המו"מ עד ינואר 2001, למרות טענתו של ברק בדבר "היעדר פרטנר" פלסטיני. אי-השגת הסדר-קבע בקמפ-דיוויד, פרוץ העימות האלים בספטמבר 2000 וסירובו של ערפאת לקבל את ההצעות מרחיקות הלכת של ישראל ואת מתווה קלינטון ככתבו – כל אלה הוצגו על-ידי ברק כהוכחה לאי-נכונותו של ערפאת להגיע לפשרה היסטורית, הדרושה להשגת פתרון של שתי מדינות לשני העמים.

חלק מהישראלים שהשתתפו במו"מ בקמפ-דיוויד התרשמו כי שני המבכנים הבסיסיים לכוונותיהם האמיתיות של הפלסטינים היו הר הבית וזכות השיבה. במהלך הוועידה ובמו"מ שלאחריה, הם נוכחו שהפלסטינים אינם מעוניינים ליישב את הסכסוך בהתאם לציפיות הישראליות, לא רק משום שאינם רוצים להתפשר בסוגיות ירושלים, הר הבית ושיבת הפליטים, אלא גם כי אינם רוצים לקבל את ישראל כמדינה יהודית בעלת לגיטימציה להתקיים באזור, שכן הקמתה גרמה לפלסטינים עוול כבד, שאינו ניתן לתיקון.⁶

ראוי לציין שבקרב המשלחת הישראלית הובעו במשך הזמן דעות שונות לגבי המו"מ שהתקיים בקמפ-דיוויד.⁷ מאז התפרסמו כמובן דברים רבים על הוועידה, גם על-ידי כמה מן המשתתפים בה, ומהם משתמעת אי-הסכמה רבה לגבי תיאור התהליך והסיבות לתוצאותיו.⁸ בכל זאת, מסקירת רוב דברי המשתתפים עולה כי למרות שהיו גם הסכמות שונות במהלך המו"מ – המחלוקת שמנעה הסכם נגעה בעיקרה לסוגיות ירושלים והר

⁵ ניצן הורוביץ ואלוף בן, "ברק שיגר מכתב לקלינטון והודיע כי הוא עוזב את קמפ-דיוויד", *הארץ* (20 יולי 2000); ניצן הורוביץ, ויוסי ורט, "נכשלה קמפ-דיוויד... ברק: חזון השלום לא מת", *הארץ* (26 יולי 2000). Weymouth, Lally. "Stream of Life", interview with Ehud Barak, *Newsweek* (May 6, 2002); Ehud Barak, "Israel Needs a True Partner for Peace, *New York Times* (July 30, 2001); Ehud Barak. "More an Actor Than a Leader", *Newsweek* (May 12, 2003).

ארי שביט, ראיון עם אהוד ברק, *הארץ* (6 ספטמבר 2002).

⁶ ארי שביט, ראיון עם שלמה בן-עמי, *הארץ* (14 ספטמבר 2001); ארי שביט, ראיון עם אהוד ברק, *הארץ* (6 ספטמבר 2002).

⁷ Jeremy Pressman, "Visions in Collision – What Happened at Camp David and Taba?", *International Security*, vol. 28 (2003), pp. 5-43.

⁸ גלעד שר, *במרחק נגיעה*; בן-עמי, *חזית ללא עורף*; ארי שביט, ראיון עם אהוד ברק, *הארץ* (6 ספטמבר 2002); ראיונות אישיים במסגרת פרויקט המחקר של מכון דיוויד; ארי שביט, ראיון עם דן מרידור, *הארץ* (21 מארס 2003); כנס "פסגת קמפ-דיוויד 2000 – מה השתבש? – לקחים לעתיד" (אוניברסיטת תל-אביב, 16-18 יוני 2003) – הרצאות של אהוד ברק, דני יתום, אמנון ליפקין-שחק, גלעד שר, דן מרידור, ישראל חסון, יוסי גינוסר, מרטין אינדיק וארון מילר. כמו כן ראה: דני רובינשטיין ואחרים, *קמפ-דיוויד 2000 מה באמת קרה שם?*; מנחם קליין, *שוברים טאבו: המגעים להסדר-קבע בירושלים 1994-2001* (ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל, 2001); יורם מיטל, *שלום שבור – ישראל, הפלסטינים והמזרח התיכון*, סדרת

הבית.⁹ אולם, עם הזמן הפיץ הדרג המדיני בקרב הציבור בישראל את הטענה שנקודת המחלוקת העיקרית היתה העמידה הפלסטינית על זכות השיבה. גורמים בישראל פירשו דרישה זו כביטוי לא-רצונם של הפלסטינים להגיע לפתרון מדיני של שתי מדינות, וכרכו זאת במחויבותו של ערפאת לתורת השלבים. מכאן הוסקה המסקנה כי העימות היה מתוכנן ויזום וכמוהו כמלחמה כוללת וקיומית.¹⁰

ערפאת וצוות המו"מ הפלסטיני טענו מצדם כי הצעות ברק בקמפ-דיוויד אינן מספקות ואינן ראויות, והן קנוניה ישראלית-אמריקנית שנועדה לכפות הסכם לא צודק ולא הוגן.¹¹ בראייתם, ניסתה ישראל, בעזרת ארצות הברית, להכתיב פתרון הגזור על-פי האינטרסים שלה בלבד, והצעותיה בקמפ-דיוויד לא היו מספקות כדי לאפשר כינון מדינה בת-קיימא. מבחינתם, אין בדחיית הצעות ברק כדי להעיד על אי-נכונותם ליישב את הסכסוך, אלא על אי-יכולתם לקבל הסכם שאינו כולל את היעדים האסטרטגיים הבאים: (1) הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגבולות 1967, שאינה סובלת הגבלות על עצמאותה, פרט

תמונת מצב (ירושלים: כרמל, 2004), עמ' 33-45.

Hussein Agha and Robert Malley, "Camp David: The Tragedy of Errors", *New York Review of Books* (August 9, 2001); Arie Kacowitz, "Rashomon in Jerusalem; Mapping the Israeli Position in the Israeli-Palestinian Peace Process 1993-2001", Paper presented at the conference "Assessing the Israeli-Palestinian Negotiations 1993-2001" (The Davis Institute for International Relations, The Hebrew University of Jerusalem, 2004); Acram Hanneh, "The Camp David Papers", *Journal of Palestine Studies*, vol. 30 (2001), pp. 75-97; Dennis Ross, "Camp David: An Exchange", *New York Review of Books* (September 20, 2001); Charles Enderlin, *The Shattered Dreams: The Failure of the Peace Process in the Middle East 1995-2002* (New York: Other Press, 2003).

⁹ מנחם קליין, שוברים טאבו; שר, במרחק נגיעה, עמ' 228-235; אלוף בן, "אין שינוי בעמדות הפלסטינים", *הארץ* (1 ספטמבר 2001); דני רובינשטיין, "הר הבית בראש", *הארץ* (21 יוני 2004). Khalil Shikaki, "New Thinking about Jerusalem", Presentation at the Conference in Washington D.C., www.centerpeace.org. (September 5, 2000); Pressman, "Visions in Collision".

¹⁰ עמוס גלעד, "הערכת ההתפתחויות בסכסוך הישראלי-פלסטיני", בתוך בר-סימן-טוב, *דברי אלופים*, עמ' 39-48; יוסף קופרוסר, "זהות האחר: מורכבות מבנה החברה הפלסטינית", בתוך בר-סימן-טוב, *דברי אלופים*, עמ' 27-37; ראיון עם אריאל שרון, *מוסף מעריב* (5 ספטמבר 2002); ארי שביט, ראיון עם הרמטכ"ל רא"ל משה יעלון, *מוסף הארץ* (29 אוגוסט 2002); ארי שביט, ראיון עם אריאל שרון, *מוסף הארץ* (13 אפריל 2001).

¹¹ אכרם הנייה, "מסמכי קמפ-דיוויד", סדרת מאמרים, *אלאיאם* (29 יולי – 10 אוגוסט 2000); אבו מאזן, "הלכנו לקמפ-דיוויד כדי שלא יגידו שהפלסטינים מסרבים למשא ומתן", *הארץ* (9 אוגוסט 2001); רוברט מאלי וחוסין אגהא, "כך הכשיל ברק את שיחות קמפ-דיוויד", *ידיעות אחרונות* (20 יולי 2001). Tracy Wilkinson, "Blame for Camp David Talks' Failure Takes a Twist", *Los Angeles Times*, (July 29, 2001).

לסידורי ביטחון; (2) ירושלים הערבית כעיר בירה (בכלל זה ריבונות בהר הבית); (3) פתרון בעיית הפליטים על בסיס החלטת או"ם 194.12

בדיעבד נראה כי דרישת ישראל ל"סופיות הסכסוך", בתנאים אשר הציבה, התפרשה אצל הפלסטינים כניסיון להכניע את הנרטיב הפלסטיני בפני הנרטיב הישראלי. "כניעה" כזו, מבחינתם, לא היתה בחזקת אופציה פוליטית אפשרית.¹³ דרישה ישראלית זו הרחיקה את שני הצדדים מדיון על תוצאות מלחמת 1967, לדיון על תוצאות מלחמת 1948-1949. המשבר הפוליטי ביטא אפוא, בעוצמה גבוהה מאוד, את ההתנגשות בין שני הנרטיבים הלאומיים. ברק חתר להביא לסיום הסכסוך ולקץ התביעות, בתמורה לווייתורים מרחיקי-לכת ששיקפו את תוצאות מלחמת ששת הימים: הקמת מדינה פלסטינית, ויתור על רוב שטחי יהודה ושומרון ורצועת עזה, לרבות בקעת הירדן, עקירת התנחלויות וחלוקת ירושלים. אולם בקמפ-דיוויד, כמו גם בהמשך המו"מ, למד הצד הישראלי להכיר את העמדה הפלסטינית הנחרצת, שלא ליישב את הסכסוך במחיר של פתרון תוצאות מלחמת 1967 בלבד.

¹² עמדה מדינית זו של הפלסטינים היא קבועה, גלויה ולא השתנתה מאז התקבלה במועצה הלאומית הפלסטינית ה-19, בנובמבר 1988.

¹³ שר, במרחק נגיעה, עמ' 416; הטענה הישראלית היא כי הדרישה הפלסטינית לצדק מנעה מהם אפשרות להגיע להסדר, שכן הם אינם מחפשים פתרון אלא צדק (בן-עמי, חזית ללא עורף, עמ' 475, 497). צדק פירושו תיקון "העוול ההיסטורי" שנגרם לפלסטינים מעצם הקמת מדינת ישראל. ראה גם גלעד, "הערכת ההתפתחויות בסכסוך הישראלי-פלסטיני", עמ' 40; יוסף קופרווסר, "החזון הפלסטיני — מדינה על כל פלסטין", הארץ (23 יוני 2004). הפלסטינים גורסים כי הם לעולם לא יוכלו להסכים לכך שאירועי מלחמת 1948-1949 היו צודקים. עם זאת, הזרם המרכזי מוכן כנראה, בליט ברירה, להשלים עם תוצאות המלחמה ולהגיע להסכם על הסדר שלא יהיה "צודק", ומכאן שגם לא יהיה סופי ומוחלט. זרם זה והנהגתו עושים את ההבחנה המעשית בין "הסדר צודק", שכולל מימוש גורף ומלא של זכות השיבה, אך הוא בלתי-מעשי, לבין הסדר אפשרי, שיטפל בתוצאות מלחמת 1967 ולכלל היתר תהיה בו הכרה בעוול ההיסטורי אך לא מימוש זכות השיבה הלכה למעשה. אלא שהצד הישראלי, בדרישתו מהפלסטינים להצהיר על סופיות הסכסוך, בעצם ביקש מהפלסטינים, מבלי משים, להכיר בכך שמלחמת 1948-1949 ותוצאותיה היו צודקות, דבר שהפלסטינים לא יוכלו לקבל לעולם.